

УДК 378.147

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-3-50>**Віра ЧОРНОУС,***orcid.org/0000-0003-3756-1269**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін**Комунального закладу вищої освіти «Рівненська медична академія»**Рівненської обласної ради**(Рівне, Україна) 0672528939@ukr.net*

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЗДІСНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У публікації уточнено сутність поняття «комунікативна культура майбутнього вчителя іноземної мови», під якою розуміємо інтегративне утворення особистості, що охоплює сукупність знань про механізми комунікативної взаємодії, комунікативно-мовленнєві уміння, особистісні комунікативні якості, набутий практичний досвід комунікативної діяльності, та дозволяє створити продуктивний комунікативно-освітній простір, сприятливий психологічний клімат, взаємну активність в інформаційному обміні, відкритість і готовність до педагогічної міжособистісної партнерської взаємодії, основними засадами якої є толерантність, взаємоповага. Комунікативна культура є однією із важливих складових загальної культури людини. Зміст цього поняття інтегрує сутність понять комунікації та культури.

Аналіз психолого-педагогічної культури засвідчив, що поняття «комунікація» є синонімом понять «зв'язок», «з'єднання», «взаємодія», «спілкування», «обмін інформацією», «повідомлення». Отже, спілкування є сукупністю взаємодій людей, спільнот, у яких відбувається обмін інформацією, вміннями та навичками, досвідом і результатами життєдіяльності.

Окреслено напрями та шляхи формування комунікативної культури майбутніх педагогів, роль та місця комунікативних навичок у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови.

Доведено, що комунікативна культура є компонентом професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови; основними ознаками є комплекс комунікативних знань, умінь, властивостей особистості, способів і форм її взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному вирішенню завдань спілкування. Рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, система поглядів і дій, забезпечують задоволення потреби самореалізації та способ досягнення цілей у спілкуванні, взаємодію особистості у різних сферах життєдіяльності.

Визначено структурні компоненти комунікативної культури: когнітивно-операційний (знання, уміння, навички, професійні особистісні якості); мотиваційний (спрямованість особистості, потреби та інтереси, мотиви); діяльнісний (засоби виконання діяльності, її результати). Наповнення змістом визначених структурних компонентів залежить від конкретного виду діяльності особистості, специфіки, професії. Найбільш невизначеними, а отже варіативними є професійно важливі якості особистості. Визначення цих якостей зазвичай ґрунтується на традиційному кваліфікаційному підході до особистості майбутнього вчителя іноземної мови.

Ключові слова: комунікативна культура, майбутній вчитель іноземної мови, професійна підготовка, культура спілкування.

Vira CHORNOUS,*orcid.org/0000-0003-3756-1269**Candidate of Pedagogical Sciences,**Associate Professor at the Department of Social and Humanitarian Disciplines**Municipal Institution of Higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council**(Rivne, Ukraine) 0672528939@ukr.net*

COMMUNICATIVE CULTURE AS THE BASIS OF PERFORMANCE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER

The publication clarifies the essence of the concept of "communicative culture of the future foreign language teacher", by which we understand the integrative formation of the personality, which includes the totality of knowledge about the mechanisms of communicative interaction, communicative and speech skills, personal communicative qualities, acquired practical experience of communicative activity, and allows creating a productive, communicative and educational space, favorable, psychological climate, mutual activity in information exchange, openness and readiness for pedagogical interpersonal partnership interaction, the main principles of which are tolerance, mutual respect. The content of this concept integrates the essence of the concepts of communication and culture.

The analysis of psychological and pedagogical culture proved that the concept of “communication” is synonymous with the concepts of “connection”, “interaction”, “communication”, “exchange of information”, “massage”. Therefore, communication is a set of interactions between people, communities, in which information, skills, experiences and life results are exchanged.

The directions and ways of forming the communicative culture of future teachers, the role and place of communicative skills in the process of professional and pedagogical training of a future foreign language teacher are outlined.

It has been proven that communicative culture is a component of the professional culture of a future foreign language teacher; the main features are a complex of communicative knowledge, skills, personality properties, methods and forms of its interaction, which contribute to mutual understanding, effective solving of communication tasks. The level of personality development, its readiness for communicative activity, the system of views and actions, ensure the satisfaction of self-realization needs and the way of achieving goals in communication, the interaction of the personality in various spheres of life.

The structural components of communicative culture are defined: cognitive-operational (knowledge, abilities, skills, professional personal qualities); motivational (personal orientation, needs and interests, motives); activity (means of performance of activity, its results). The content of defined structural components depends on the specific type of activity of the individual, specifics and profession. Professionally important personality qualities are the most uncertain, and therefore variable. The definition of these qualities is usually based on the traditional qualification approach to the personality of the future foreign language teacher.

Key words: *communicative culture, future foreign language teacher, professional training, culture of communication.*

Постановка проблеми. Важливою умовою розвитку сучасного суспільства є ставлення до людини як найвищої цінності, що визначає прогресивні процеси. Виявлення творчих здібностей особистості, надання сприятливих умов для їх реалізації є актуальною проблемою, яка виникає у відношеннях «людина – суспільство». Гармонізація індивідуальних якостей та властивостей особистості з культурними вимогами суспільства до розвитку потребує підготовки індивіда до самореалізації та саморозвитку у будь-якій сфері життя.

Актуальність проблеми формування комунікативної культури майбутніх вчителів іноземних мов, зумовлена низкою чинників: соціокультурними, які пов'язані з глобалізацією у сфері суспільного життя, міжнародною інтеграцією, зростанням масштабів комунікації та її динаміки, розвитком сучасних засобів міжособистісного спілкування; педагогічними – формування європейського освітнього простору, удосконалення системи вищої освіти в контексті становлення єдиного полікультурного освітнього простору, посилення тенденцій щодо гуманізації навчально-виховного процесу та взаємодії всіх його учасників, зростання вимог до рівня загальної та професійної комунікативної культури особистості вчителя; інформаційними чинниками – інтенсивний розвиток інформаційних, телекомунікаційних та педагогічних технологій у системі вищої освіти, що потребує не лише знання іноземних мов, а й розуміння культур різних народів світу.

Аналіз досліджень. Комунікативну культуру вивчали такі вчені, як В. Безрукова, О. Бодальов, Н. Волкова, Т. Вольфовська, С. Дорошенко, І. Зимня, В. Кан-Калик, В. Костомаров, Л. Мітіна, А. Мудрик, Л. Паламар, Б. Паригін, Н. Путільовська, В. Садова, Т. Яценко та ін. Важливе місце

серед досліджень займають праці, у яких розглянуто актуальні питання професійного становлення майбутніх учителів іноземної мови в контексті їхньої підготовки до професійно-педагогічної комунікації.

Проблема дослідження комунікативної культури як самостійного предмета міждисциплінарних досліджень знайшла відображення в наукових працях, що узагальнюють їх результати у межах різних наукових шкіл, напрямів і підходів з метою побудови загальної теорії комунікації (Л. Землянова, Є. Кравченко, Г. Почепцов та ін.). Значення цих досліджень для розв'язання сучасних педагогічних проблем полягає у тому, що вони дають змогу більш цілісно уявити комунікативну культуру як предмет педагогічного аналізу та осмислити педагогічні проблеми в контексті комунікативної проблематики.

Аналіз теорії та практики з досліджуваної проблеми дозволив виявити низку суперечностей між: вимогами, що ставляться до особистості майбутнього вчителя іноземних мов, і фактичним рівнем його професійно-комунікативної підготовки в умовах традиційного навчання у закладах вищої освіти; потребою формування комунікативної культури у майбутніх учителів іноземних мов і недостатньою розробленістю сучасних педагогічних технологій, що забезпечують її розвиток.

Мета статті – визначити особливості формування комунікативної культури майбутніх учителів іноземних мов у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Поняття «комунікативна культура» є багатокомпонентним особистісним утворенням і розуміється як складний соціальний феномен, що має відношення до всіх сторін суспільного та індивідуального життя. Від-

повідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови, термін «культура» (від лат. cultura – обробіток, виховання, розвиток) можна трактувати як «певний рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражений в типах і формах організації життя і діяльності людей, в їх взаєминах, а також в створюваних ними матеріальних і духовних цінностях» (Бусел, 2001: 1368).

Культура мовлення має тісний зв'язок з комунікативною культурою, так як процес комунікації здійснюється за допомогою мовлення. Поняття «комунікативна культура» з'явилося на початку 90-х років XX століття, коли в дослідженнях з проблем педагогічного спілкування став виділятися культурологічний аспект комунікації. Комунікативну культуру майбутнього вчителя визначають як компонент педагогічної культури, як особистісний компонент професійної майстерності, як умову успіху педагогічного процесу та комфортності педагога в його професійній діяльності (Волкова, 2006).

І. Зязюн подає визначення терміна «культура мовлення» як «відповідність індивідуального мовлення нормам використовуваної мови, уміння використовувати мовленнєві засоби в різних умовах спілкування згідно з метою й змістом мовлення. Культура мовлення вимагає дотримуватися норм мови, слововживання, складання та побудови речень. Нормативність мовлення передбачає такі якості як точність, чіткість, чистота (Зязюн, 2004: 272).

На думку Н. Волкової, важливими характеристиками культури мовлення є «правильність, змістовність, доречність, достатність, логічність, точність, ясність, стислість, простота та емоційна виразність, образність, барвистість, чистота, емоційність. Правильна вимова, вільне, невимушене оперування словом, уникнення вульгаризмів, архаїзмів, слів паразитів, зайвих іншомовних слів, наголошування на головних думках, фонетична виразність, інтонаційна розмаїтість, чітка дикція, розмірений темп мовлення, правильне використання логічних наголосів і психологічних пауз, відповідність між змістом і тоном, між словами, жестами та мімікою – необхідні елементи мовної культури вчителя (Волкова, 2006: 127).

Комунікативна культура майбутнього вчителя включає систему знань про загальнолюдську й професійну мораль, її історію й практику, про стосунки між людьми в процесі педагогічної діяльності, що покликана регулювати, заохочувати чи обмежувати поведінку суб'єктів навчання з метою мінімізації комунікативних протиріч, корегування індивіду-

альних інтересів і цілей із загальними в широкому сенсі цього поняття. Основне завдання комунікативної культури педагога можна визначити як формування таких правил спілкування, що сприяють взаєморозумінню людей у процесі навчання й виховання, взаємозбагаченню духовними цінностями. Формування цінностей комунікативної культури в педагогів передбачає: оволодіння національно-історичним досвідом освітянської діяльності; аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на професійну поведінку вчителя; з'ясування взаємовпливу комунікативної й загальнолюдської культур; вивчення проблеми соціальної відповідальності родини, школи, оточення; підтримка, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій (Тернопільська, 2008).

Отже, можна зробити висновок, що комунікативна культура є компонентом професійної культури майбутнього вчителя іноземної мови; основними ознаками є комплекс комунікативних знань, умінь, властивостей особистості, способів і форм її взаємодії, які сприяють взаєморозумінню, ефективному вирішенню завдань спілкування. Рівень розвитку особистості, її готовність до комунікативної діяльності, система поглядів і дій, забезпечують задоволення потреб самореалізації та спосіб досягнення цілей у спілкуванні, взаємодію особистості у різних сферах життєдіяльності.

Таким чином, комунікативно-культурна особистість характеризується комунікативними вміннями і властивостями, особистісна взаємодія відбувається у комунікативному середовищі і тому особистість є комунікативно-компетентною.

Професійно-педагогічне спілкування являє собою систему педагогічної взаємодії педагога та вихованця, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємин за допомогою комунікативних умінь. У процесі педагогічного спілкування відбувається передача суспільного та професійного досвіду. Поняття, норми, цінності та дії в процесі спілкування знаходять особистісний зміст, тобто стають значущими для певної особистості, з'являється індивідуальне ставлення людини до об'єктів, через які виникає діяльність (Савенкова, 1996).

У процесі спілкування відбувається становлення індивідуальності і студентів, і педагогів. Крім того, педагогічне спілкування сприяє установленню контакту між вчителем та учнями, що є важливим складником готовності до прийому й передачі навчальної інформації.

Н. Ковальчук вважає, що саме завдяки правильно спланованому спілкуванню у школі,

класі, створюється сприятливий емоційний клімат, забезпечується управління соціально-психологічними процесами в дитячому колективі, максимально реалізуються у навчально-виховному процесі особистісні якості вчителя. Автор зазначає: майже всі педагогічні уміння, зокрема, комунікативні, так чи інакше пов'язані із комунікативною діяльністю педагога, що пояснюється її специфічною спрямованістю – психологічною готовністю вчителя до організаторсько-комунікативної діяльності, яка є найважливішою умовою реалізації його інших педагогічних умінь (Лазарева, 1996: 95).

Л. Савенкова вважає, що комунікативні уміння доцільно розглядати як готовність педагога до професійної комунікативної діяльності. Автор подає перелік професійних комунікативних умінь педагога, який може містити: вміння вербального (мовленнєвого) і невербального спілкування, орієнтування в ситуації, сприймання і розуміння людини людиною (соціальна перцепція), створення творчого самопочуття, володіння професійно-педагогічною увагою, установа професійно-педагогічного контакту, використання системи «приспосувань». Вчена відзначає, що певні професійні здібності вчителя, певні елементи, що належать до підструктури комунікативних здібностей визначають передумову та успішність володіння комунікативними навичками. Їх необхідно враховувати у процесі формування професійного спілкування. А критеріями професійної комунікативної дії як індикатора комунікативних умінь Л. Савенкова визначає її спрямованість, професійність, доцільність, оригінальність і педагогічне новаторство, своєчасність (Савенкова, 1996: 105).

В. Моляко визначає комунікативні вміння як знання, включені в певну діяльність та готовність свідомо і самостійно розв'язувати те чи інше завдання. Сюди він відносить комплекс особистісних якостей людини виконувати певну діяльність. Специфіка комунікативних умінь полягає в тому, що вони забезпечують такі дії людини, які є емоційними, що здійснюються лише на психічному рівні та дії свідомо орієнтовані на взаємодію з іншою людиною. Отже, особистість майбутнього фахівця необхідно розглядати не тільки як носія знань, умінь, навичок професійної діяльності, але й як носія складного, динамічного комплексу індивідуально-особистісних якостей, що в сукупності, у практиці суспільного життя, складається в цілісну модель сприйняття навколишнього світу молодим. Під комунікативними уміннями В. Моляко розуміє знання, включені в певну діяльність та готов-

ність свідомо і самостійно розв'язувати те чи інше завдання (Моляко, 2004).

Таким чином, можна зробити висновок, що професійна освіта особистості є складним психологічним утворенням, важливими компонентами якого є культура мови, етика комунікативної поведінки, система ціннісних орієнтацій, світоглядна культура.

Висновки. Важливе місце у професійній освіті належить комунікативній культурі, що визначає наявність у кожного фахівця певних особистісних якостей, умінь і навичок, які забезпечують досягнення цілей у міжособистісній взаємодії з іншими людьми, дають змогу спілкуватися, орієнтуватися на успіх у професійній діяльності, адаптуватися до нової системи взаємин у виробничому колективі, прагнути до самовдосконалення та самореалізації.

З огляду на окреслене, комунікативна культура є цілісним, динамічним особистісним утворенням, що забезпечує адаптацію та самореалізацію особистості в сучасному суспільстві.

Теоретичний аналіз літератури з досліджуваної проблеми дозволив переконатися щодо змісту комунікативних умінь та місця, яке вони посідають у системі формування фахової комунікативної культури майбутніх учителів іноземної мови. Комунікативні уміння, які реалізуються у навчально-виховному процесі закладу вищої освіти визначаються за такими напрямками: комунікативні уміння як основа комунікативної культури майбутнього вчителя, процеси контакту у спілкуванні, комунікативні уміння як один із видів професійних умінь педагога, творче самопочуття особистості в спілкуванні та творчий компонент у педагогічному спілкуванні. Комунікативні уміння забезпечують одночасну активну взаємодію та самореалізацію особистості в цілому, її індивідуальних особливостей та якостей, світобачення, темпераменту, характеру тощо.

У практичній діяльності вчителя професійна комунікативна культура визначається як цілісна система, яка складається з взаємопов'язаних компонентів та сприяє удосконаленню професійно-педагогічної діяльності, а зокрема: формування комунікативних умінь майбутнього вчителя іноземної мови.

Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, підвищення їхньої професійної комунікативної культури передбачає також оволодіння комунікативними уміннями, які відкривають нові можливості у розв'язанні проблем фахової підготовки, що може стати темою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. Київ: ВЦ «Академія» 2006. 256 с.
3. Зязюн І. А., Крамушенко Л. В., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
4. Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти / за ред. М. Лазарева та ін. Суми, 1996. 285 с.
5. Моляко В. Психологічна теорія творчості. *Обдарована дитина*. 2004. № 6. С. 2–9.
6. Савенкова Л. О. Комунікативні процеси у навчанні. *Елементи теорії і практики формування комунікативних умінь*. Київ. 1996. 120 с.
7. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : монографія. Житомир : Вид-во ПП «Рута», 2008. 303 с.

REFERENCES

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. i hol. red. V. T. Busel. Kyiv: VTF "Perun", 2001. 1440 s. [in Ukrainian].
2. Volkova N. P. Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional and pedagogical communication]. Kyiv: VTs "Akademii" 2006. 256 s. [in Ukrainian].
3. Ziaziun I. A., Kramushchenko L. V., Kryvonos I. F. Pedahohichna maisternist: pidruchnyk [Pedagogical skill: the textbook] / za red. I. A. Ziaziuna. 2-he vyd., dop. i pererobl. Kyiv: Vyshcha shkola, 2004. 422 s. [in Ukrainian].
4. Kultura pedahohichnoho spilkuvannia yak faktor humanitaryzatsii suchasnoi osvity [The culture of pedagogical communication as a factor of humanization of modern education] / za red. M. Lazareva ta in. Sumy, 1996. 285 s. [in Ukrainian].
5. Moliako V. Psykholohichna teoriia tvorchosti [Psychological theory of creativity]. *Obdarovana dytyna*. 2004. № 6. S. 2–9 [in Ukrainian].
6. Savenkova L. O. Komunikatyvni protsesy u navchanni [Communicative processes in education]. *Elementy teorii i praktyky formuvannia komunikatyvnykh umin*. Kyiv. 1996. 120 s. [in Ukrainian].
7. Ternopilska V. I. Sotsialno-komunikatyvna kultura shkoliara: shliakhy skhodzhennia : monohrafiia [Social and communicative culture of a schoolboy: ways of ascent: monograph]. Zhytomyr : Vyd-vo PP "Ruta", 2008. 303 s. [in Ukrainian].